

42773
Відділення Центр. Ком. У. П. С.-Ф. ч. II.

М. КУШНІР.

Земельна справа на Україні.

Ціна 30 к.

На у.
См. 1917.

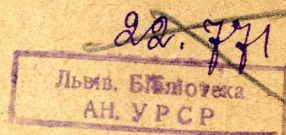
1917.

Друкарня Акц. Т-ва «Петро Барелький» у Кіїві.

УДЗ(24к)
06
10

Дописати

25439

Велика російська революція поставила на-
решті перед народами Росії на практичне переве-
дення в життя довгосподівану земельну реформу
в такому широкому масштабі, якого навіть не
знає ще всесвітня історія.

Через те, що розв'язувати земельну справу
доводиться в зв'язку з корінним перебудованням
бувшої імперії на федеративну демократичну рес-
публіку, а також, що нинішня майже всесвітня
війна зруйнувала в значному розмірі народне го-
сподарство та попсувала державні фінанси, му-
симо ми поставитись до земельної реформи з
дуже великою обережністю, аби була переведена
вона в життя практично і корисно для еконо-
мічного розвитку краю, справедливо для трудо-
вого селянства і тим правдивим шляхом, який
вказує нам наша національна політика та тактика.

I.

Перш за все для вияснення земельної спра-
ви на Україні треба нам зупинити свою увагу на
таких питаннях: в чиїх руках тепер земля та як
вона розподілена поміж власниками, скільки всеї

землі на Україні і скільки придатної до хліборобства. А для більшого з'ясування справи подамо також де-які статистичні ілюстрації, які стосуються цілої Росії.

Кожний українець напевно знає, що хмельниччина була революцією не тільки політичною, а в значній мірі й соціальною. Як би вона дійшла була до бажаного для трудящого люду кінця, то ми не мали б тепер потреби переводити земельну реформу знову.

На жаль не тільки соціальні домагання народу, а і всі політичні мрії наших кращих провідників не були досягненні через тяжкі міжнародні стосунки, в яких опинилася новозаснована українська держава.

Правобережна Україна, через зрадливу політику московських царів, залишилася в руках Польщі (поки сама Польща не була поділена), а Лівобережну (Гетьманщину та Слобідську Україну) незабаром прибрало до своїх рук московське царство, незаконно позбавивши наш народ тих прав, які були забезпечені всякими договорами.

В Правобережній Україні знову було введено кріпацьку неволю, і польські пани загарбали в свої руки землю, примусивши селян одбувати тяжку панщину. В Лівобережній козацька старшина, зрадивши свій народ, пішла за сусідами московськими панами і продала автономію за землю, „чини“ та кріпацьку неволю.

Наш народ, рятуючись від кріпацтва, поволі заселявав Степову Україну (Катеринослав-

щину, Херсонщину та Таврію), але і тут не знайшов волі. Московські царі незабаром майже всю землю пороздавали своїм панам-прислужникам, силою вигнавши на Кубань колишніх оборонців України, славних козаків запорожців. Ось таким шляхом землі поволі були роздаровані панам польськими королями та московськими царями.

Останні і себе не забували, забираючи в свої руки багато лісів, лугів та гарних інших земель—це землі так звані казенні та удільні.

Чимало землі було роздаровано також церквам та монастирям, як царями, так і панами, а иноді й самими селянами.

Одним із яскравих моментів в історії земельної справи було увільнення селян від кріпацької неволі (1861 р.), коли значна частина панських та казенних земель перейшла у власність селянства—це так звані надільні землі.

Нарешті чимало землі за цей час перейшло з рук в руки до міщан, купців, селян і т. п.

В результаті нині ми маємо таку картину землеволодіння на Україні: з усеї кількості землі, якої в 9 українських губернях (Київщина, Волинь, Поділля, Полтавщина, Черніговщина—без 3—4 повітів, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія) та українських повітах Курщини, Вороніжчини, Бесарабії, Донщини, Мінщини і Кубані—без військових земель налічується коло 50 міл. десятин. (Землі українські, які належали до війни Австро-Угорщині, а та-

кож окуповані нині центральними монархіями — не взяті мною в підрахунок).

В руках панів-дідичів 15 міл. дес. (30 проц.), казни (1 міл. 700 т. д.) та уділів (300 т. д.)—2 міл. дес. (4 проц.),

монастирів (100 т. д.) та церкви (500 т. д.)—600 т. д. (1 прод.),

міст (городів) та мійських підприємств 400 т. д. (коло 1 проц.).

Всі ці 18 міл. дес. (36 проц.) землі досталися нинішнім власникам за невеликими винятками цілком даремно або дуже недорогим коштом.

Далі йде друга категорія земель. Це землі купців та промисловців (фабриканти, заводчики), які мають в своїх руках коло 5 міл. дес. (10 проц.), духовенства (180 т. д.), міщан та цехових мійських робітників, які разом всі мають більше 1 міл. дес. (2 проц.).

Ці 6 міл. д. (12 проц.)—землі куповані, але більша частина з них уже давно, так що до певної міри вже за час володіння цими землями нинішні власники повернули майже всі свої видатки.

Нарешті в руках селян знаходимо 26 міл. дес. (52 проц.). З них надільної землі в руках общин, громад, хуторян і окремих власників коло 20 міл. десят. (40 проц.),

в руках козаків (Полтавщини та Черніговини) коло 2 міл. дес. (4 проц.),

а решта звише 4 міліон. дес. (8 проц.) була куплена селянами через Селанський банк або на власні кошти.

Цікаво також зазначити, як власність розподілена поміж селянством, коли візьмемо за одиницю власности трудову родину (сім'ю-двір):

до 3 дес. на родину мають 1 м. 506 т. д. (6 проц.)—870 т. родин (20 проц.),

від 3 до 5 на родину мають 4 міл. дес. (15 проц.)—1 м. р. (22 проц.),

від 5 до 8 на родину мають 4 міл. дес. (27 проц.)—950 т. р. (21 проц.),

від 8 до 10 на род. мають 5300 т. дес. (21 проц.)—600 т. р. (13 проц.),

від 10 до 20 на род. мають 4 м. 200 т. д. (16 проц.)—300 т. р. (8 проц.),

від 20 і більше на род. мають 4 м. дес. (15 проц.)—80 т. р. (1 проц.).

26 м. дес.—3 м. 800 т. родин.

Через те, що на Україні налічується коло $4\frac{1}{2}$ міл. сільських господарств селянських (дворів-родин), то значить є у нас коло 700 т. родин (15 проц.), які не мають майже ніякої земельної власности. Можливо, що тепер це число збільшилося до 1 міліона, бо всі ці цифри взяті мною за 1913 рік, а крім того, всі вони не досить точно відповідають дійсности при тій системі статистики, яку маємо в Росії.

Зазначимо також, що з 50 міл. дес. землі на Україні не вся вона придатна до хліборобства:

польової землі маємо всього 64 проц.—32 м. д. лугів 13 проц.—6 м. 500 т. д., лісу 10 проц.—5 м. дес., іншої почасті придатної до хліборобства 6 проц.—3 м. д. і зовсім непридатної 7 проц.—3,5 міл. дес.

Для порівняння подаємо ще де-які статистичні данні, які стосуються цілої Росії. В 50 губ. (європейської Росії) налічується усього коло 395 міл. дес. землі.

З них в руках казни було коло 138 міл. дес. (35 проц.), з яких до 135 м. д. лісів, болот та інших непридатних до хліборобства земель і тільки 3 міл. дес. польової землі; в руках уділів було 6,5 міл. д. (1,5 проц.)—головним чином ліси, церкви та монастирів коло 3 м. д. (1 проц.), міст (городів) та міських інституцій коло 2,5 м. д. (біля 1 проц.), козачих (військових лапасних) 3 міл. дес. (коло 1 проц.) і дворянських земель коло 45 міл. дес. (12 проц.).

Майже всі ці 200 міл. дес. землі некуповані, так що і викупу на них не повинно бути. Правда, що з них і придатної землі до хліборобства налічується тільки до 40 міліон. десят. (20 проц.).

Купована ж земля розподілена так: купці та промисловці мають 19 міл. дес. (12 проц.), духовенство, міщане та цехові робітники коло 4 м. д. (1 проц.), а решта 30 міл. дес. (8,5 проц.) куповано: землі є в руках селянства.

Ця селянська земля розподілена поміж власниками так: 15 міл. дес. (50 проц.) в руках окре-

мих власників селян, 4,5 м. д. (15 проц.) належать сільським общинам (громадам), 10,5 міл. дес. (35 проц.) ріжним селянським товариствам. Цікаво також зазначити, що поміж окремими власниками земля поділяється так: 6 м. дес. (40 проц.) є в руках власників, які мають до 50 дес. на родину, і 9 міл. д. (60 проц.) в руках власників, які мають більше 50 десятин.

Нарешті біля 140 міл. дес. (35 проц.) знаходимо в руках селянства так званої напільної землі. Ця надільна земля розподілена так:

від 20 до 30 дес. мають 5,5 м. д.—200 т. родин (дворів),

від 30 до 40 дес. мають 7,2 м. д.—210 т. родин.

від 40 до 50 дес. мають 5,2 м. дес.—120 т. родин.

від 50 і більше дес. мають 11,5 м. дес.—170 т. род.

Разом коло 700 т. дворів мали майже 30 міл. дес. землі (21,5 проц.)—себ-то майже по 45 дес. на родину. Ця земля належить головним чином німцям колоністам та козакам.

Тоді як коло 10 міл. дворів мали тільки 110 дес. надільної землі (78,5 проц.)—себ-то по 10—11 дес. на двір, але теж далеко нерівномірно.

Крім того в європейській Росії налічується до 5 міл. дворів, які зовсім землі не мають. Усього ж в цій часті Росії налічується коло 16—17 міл. дворів, поміж якими і треба буде

роспреділяти всю придатну до хліборобства землю, якої налічується коло 180 міл. дес. (45 проц.) з 395 міл. усієї землі.

II.

Вияснинши статистичні данні що до землі, зупинимо далі свою увагу на тому, як землю спрavedливо відібрати у теперішніх власників (з викупом чи без) та у кого саме відібрати, аби земельна реформа була переведена практично і не затримала економічного розвитку, як Росії, так і України.

Перш за все доводиться констатувати, що відібрати всю землю безплатно немає ніякої можливості через те, що велика частина землі заставлена по різних банках, а також під закладні приватних власників, і коли ми не ставимо собі метою—конфіскацію капіталів, то всі ці борги на землю очевидно необхідно виплачувати.

Так в 1915 р. в 50 губ. Європ. Росії було заставлено в банках усього 101 міл. дес. землі на 3 міліарди 700 міл. карб.; з них землі дворян, купців і инш. власників було заставлено 67 міл. дес. (66,5 проц.) на 2 міліарди 300 міл. карб. і 34 міл. дес. (33,5 проц.) землі селянської на 1 міліард 400 міл. карб.

На Україні було заставлено майже 14 міліонів д. землі (70 проц.) дворян, купців і инш. власників на 900 міл. карб. і коло 3 міл. дес. (12 проц.) селянської землі на 300 міл. карб.

На приватні земельні банки і інші падає 45 проц. боргу, на дворянський 40 проц., а на селянський 15 проц. Звідси видно, що більша половина (55 проц.) боргу на землю належить казні (дворянському та селянським банкам), яка пускала в земельні операції банків багато народних грошей з ощадничих (сберегательних) державних кас, так звані пенсійні капітали і т. и.

Значна частина боргу земельним приватним банкам складається також з позичок їм державного банку, але ще більше в земельних операціях цих банків маємо різних чужоземних капіталів.

Отже держава, відібравши землю у нинішніх власників, мусить взяти на себе і всі борги на цю землю в так звану іпотеку (довгосрочний кредит), поволі виплачувати їх, кому належить. Инакше ми конфіскували б гроші у працюючого люду, який робив вклади (внески) з одного боку, а з другого підірвали б загальнодержавний кредит взагалі, а також позбавили б себе довіря на міжнародньому ринкові, не виплативши боргів чужоземцям.

Разом з тим треба підкреслити, що не всі борги мусить брати на себе держава. Поміж власниками землі заможними панамі, купцями та урядовцями знайдуться такі, які, заставляючи в банках свою некуповану, а також куповану землю, на сі банківські гроші набудували собі чимало фабрик та заводів, позаводили на них усякі промислові, торговельні і інші підприємства та

накупили різних процентових паперів. Очевидно, що вони мають спроможність самі виплатити свої борги банкам, часто маючи в своїх руках навіть акції сих банків.

Але поминаючи ці борги банкам, розглянемо далі, чи справедливо буде, як пропонують деякі партії, відібрати всю землю у нинішніх власників без всякої плати.

Звичайно, що землі казенні, удільні, церковні, монастирські та мійські (городські) відібрати без викупу буде цілком правильно, бо це землі не куповані, а досталися вони власникам зовсім дурно. Так само справедливо відібрати землю без викупу і у всіх власників дворян та інших, коли земля їм досталася даремно колись давно ще за часів кріпацької неволі.

Отримавши її від царів та королів, пани поміщики і під час неволі і уже 55 років після визволення користувалися цими землями, наживали капітали, будували собі фабрики та заводи, палаци і т. и., і все це нажили працею бувших кріпаків селян по економіях або з тої аренди на землю, яку виплачували ті самі селяне

Правда, деякі з них вели своє господарство невдало і, проживаючи всі прибутки, позаставляли свою землю в банках. Але хіба таким чином вони вже не одержали викупу! Пригадаємо також і те, що селяне замість 900 міль. викупних виплатів за надільну землю—виплатили від 1861—до 1906 року своїм бувшим панам до 1 міліярда

500 міл. карб., які теж треба залічити, як викуп, який уже давно одержали пани землевласники.

Інакше виглядає справа з тими землями, які були купили землевласники, як дрібні, так і великі. Раз ми не конфіскуємо капіталів взагалі, не відбіраємо будинків по містах та селах, не конфіскуємо фабрик, заводів та всяких торговельних, промислових і інших підприємств, то було б несправедливо таку куповану землю (або, наприклад, інвентарь) забрати цілком безплатно бо таким чином ми конфіскували б капітал, вкладений в землю, та працю навіть самих селян, оскільки вони своєю працею наживали гроші, за які і купували собі землі.

Адже як би ці гроші були вкладені в торгівлю, промисловість або в що інше, то ми їх не зачепили б. Правда, дехто виправдує відібрання і купованої землі безплатно тим, що ось нині мовляв прийшла черга на землю, а незабаром буде скасована взагалі всяка власність, так що не мине така сама доля під час соціальної революції і всіх інших власників.

Але все ж зараз що до власників, які купили землі, ми зробили б несправедливість, відібравши у них майже все, що вони мають, завдяки своїй праці, тоді як капіталісти купці та промовці ще довгий час мають залишитися в незрівняно кращому соціальному становищі, ніж перші власники.

Через це за куповану землю необхідно гроші повернути, але ні в якому разі не більше того,

скільки вкаси́к заплатив за землю. Наприклад, коли хто купив землю, скажемо 15 років назад по 100 карб. за десятину, то і повернути йому необхідно не більше 100 карб. за десятину.

Але і за куповану землю платити доведеться не за всю. Коли земля була куплена дуже давно, наприклад, років 50 назад, то за таку землю виплачувати затрачені гроші не слід. Така земля вже давно викуплена працею селянства, коли власник мав економію, або арендною платою, коли власник здавав землю селянам в аренду.

У всякому разі всі землі, куплені до 1861 р. (увільнення від кріпацтва), мають бути відібрані без всякого викупу. Що до земель купованих після 1861 р., то знову треба зауважити, що до 1882 р. (заснування Селянського банку) землі купували головним чином купці та промисловці—все люде заможні. За цей довгий час ці куповані землі вже давно повернули власникам затрачений на них капітал. Наприклад, коли купив хто до 1882 року землю по 50 карб. за десятину, то хіба не повернув він з лишкою за 35 років цих грошей, отримуючи пересічно щорічно по 5—6 карб. аренди або по 20—25 карб. чистого прибутку, коли мав власне господарство.

Починаючи ж з 1882 р. головним покупцем землі становиться уже селянство, якому стало уже дуже тісно на тій землі, що воно отримало в 1861 р. Так за 50 років (1863—1913) в Європ. Росії поміщики продали більше 40 міл. дес. своєї землі, з якої 30 міл. (коло 75 проц.)

куплено селянами, а 10 міл. (коло 15 проц.) іншими власниками (купці, промисловці, духовенство, міщане), при чому через Селянський банк було куплено за 30 років (1883—1913) коло 20 міл. десят. (67 проц.), тоді як інші 10 міл. д. (33 проц.) селянської землі було куплено або до 1883 року або на власні кошти. На Україні за 50 років було продано панської землі коло 7 міл. дес., з яких селянами куплено 4 міл. дес. (коло 57 проц.), а іншими власниками 3 міл. дес. (43 проц.).

Очевидно, що мобілізація землеволодіння відбувалася за останні часи в досить широкому розмірі і мала різноманітний характер: продавали землю головним чином дворяне, а купували купці, промисловці, а іноді також дворяне, духовенство та міщане, але таких операцій порівнююче було не так багато. Селяне ж в звязку з „стопининською“ реформою, виділяючись на хутори, а також, тікаючи до Сибіру від безземелля та малоземелля, чимало землі перепродали з рук в руки, але ще більше прикупили через Селянський банк.

У всякому разі незалежно від характеру земельної мобілізації принципіально треба визнати, що, відбираючи у власника куповану землю, справедливо буде повернути йому затрачені їм на купівлю землі гроші, але не більше затраченої суми раз, а також зменшуючи її тим більше, чим довше власник землею користувався, себ-то чим рані-

ще земля була куплена, бо за довший час земля більше повернула йому затраченого капіталу.

Звичайно, що і за землю куповану після 1882 р. не за всю маємо повертати всі затратені гроші: є чимала частина землі, яка і за цей час уже давно себе виправдала, повернув власникові всі видатки назіть з досить великою лишкою. Наприклад, коли власник купив землю з лісом, то продавши згодом ліс за таку суму грошей, яка була витрачена на купівлю всеї землі з лісом, хіба він не повернув затрачений капітал, користуючись увесь час ще й польовою землею. Таких прикладів може бути дуже багато.

Що торкається до надільної землі, то вона за 55 років користування нею селянством теж вже себе викупила, а з другого боку ця земля тільки в порівнююче невеликому розмірі має бути відібрана від нинішніх власників, які її власними руками обробляють, а через те з цією землею ніяких особливих непорозумінь не може бути.

Переходимо далі до того, у кого саме землю відібрати. Виходячи з принципу, що земля повинна перейти до рук працюючого **люду**, який власними руками буде її обробляти, необхідно одібрати землю у всіх тих власників, які власною працею землю не обробляють, власними руками не в силі всю свою землю обробити.

Отже необхідно одібрати землю у **всіх** власників, але по-за тою трудовою нормою, яка для Європ. Росії є приблизно 10—20 дес. на родину. Для України цю трудову норму доводить-

ся прийняти в скількості 10 десятин для родини з чоловіка та жінки при малих дітях. Звичайно, що на велику родину трудова норма має бути значно більшою (15—20—25 десятин).

Коли б було встановлено, що відбирається земля у всіх власників, але тільки більше од трудової норми (пересічно 10 десятин), то на Україні довелося б відібрати у селянства 8 міл. 200 тис. дес. від 380 тис. нинішніх власників селян (9 проц. сел. землі) та 24 міл. десятин (48 проц. усеї землі на Україні) у поміщиків дворян, купців та інших власників (казна, церква і т. п.)—разом 32 міл. 200 тис. дес.

Отсі 32 міл. десят. і будуть тим земельним фондом, з якого земля буде даватись безплатно в тимчасове користування селянським хліборобам малоземельним та безземельним, яких на Україні налічуємо до $3\frac{1}{2}$ міл. родин (70 проц.).

При такій системі відібрання нам не доведеться руйнувати ті селянські господарства, які нині добре налагоджені, залишаючи їх в межах трудової норми, а з другого боку значно зменшиться і скількість грошей, яку доведеться виплачувати за куповані землі.

Звичайно, що поміж власниками, у яких буде відібрана земля безплатно, знайдеться частина таких, які після цього не матимуть ніяких ресурсів для життя.

Таким власникам необхідно буде видати одноразові субсидії не вище од певної суми, яку мають визначити місцеві органи самоврядування,

аби таким чином бувші власники мали можливість пристосуватися до нових форм життя. І справді, серед таких власників можуть бути сироти, батьки, яких поклали життя можливо якраз обороняючи свою батьківщину у нинішню війну, старі люде, або хворі, яких викинути на вулицю, відібравши у них джерело всіх прибутків, було б зовсім несправедливо.

Коли прийняти під увагу те, що в Європ. Росії налічується коло 50 міл. десятин купованої землі (на Україні коло 10 міл. д.), також, що значна чрстина цієї землі куплена давно, що половину з неї купило селянство через банк і за нею числиться борг, а через те селянам доведеться виплачувати тільки ті гроші, які вони вже виплатили банкові, то викуп за куповану землю для Європ. Росії буде виносити приблизно коло 1 1/2 міліарда карб. (для України коло 300 міл. карб.). Як додати до цієї суми всякі субсидії, про які я вище згадував, міліонів на 200 для Європ. Росії (50 міл. для України), то ліквідація нинішнього землеволодіння обійдеться приблизно в 5 міліардів карб. для Росії (3 міліарди 700 міл. боргу + 1,5 міліарди викупу + 200 міліон. субсидій) і в 1,5 міліарди карб. для України (1,2 міліарди боргу + 300 міл. викупу + 50 міл. субсидій).

Треба також підкреслити, що фактично на половину ця фінансова операція казною уже переведена в життя: 55 проц. боргів на землю припадає на Дворянський та Селянський банки, а знач-

ну частину купованих земель (майже всі землі німців-колоністів) Селянський банк теж скупив в 1915—16 р., опираючись на закон про ліквідацію землеволодіння виходців із воюючих з Росією держав. Не забудемо також того, що значну частину боргу на землю мають виплатити по волі самі землевласники, які мають фабрики, заводи, процентові папери та всякі підприємства, які вони придбали, заставивши свою землю в банках.

Всі ці гроші по ліквідації сучасного землеволодіння, а також усі видатки, зв'язані з переселенням селян на будучі господарства, та придбання інвентаря для них від геперишніх власників, а також зовсім нового і т. п., має взяти на себе держава (на Україні наш Соїм) при допомозі міщого самоврядування.

Але як держава може взяти на себе всі ці видатки, коли за нею уже й тепер налічується коло 40 міліардів боргу. Очевидно, що держава буде виплачувати всі борги банкам, а також всякі виплати власникам по волі, видавши зараз їм тільки гарантовані державною казною ріжні процентові папери. А коли буде заведено безпосередній, поступовий податок на прибуток, то держава таким чином переведе всі ці видатки на населення, при чому зібрані будуть гроші головним чином з маючих класів.

III.

Вияснивши, чому не можна відібрати усі землі безплатно, подивимось тепер, як далі бути

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 3189

з землею: чи передати її у власність селянам, чи тільки у тимчасове користування, і яка форма землероспорядження найбільш придатна на Україні.

Партія соціалістів-федералістів, як і всі соціалістичні партії, гадає, що право власности на землю повинно скасувати, бо инакше знову одні власники будуть перепродувати землю другим, знову з'являться великі власники, а також безземельні хлібороби, і згодом знову доведеться переводити земельну реформу.

Але хто ж буде головним розпорядчиком над землею, коли буде скасовано власність на землю.

Одні партії кажуть, що одібравши землю у власників, треба, щоб сама держава стала верховним власником на всю землю, розпреділяючи її поміж трудовим селянством у користування через місцеві органи самоврядування. Це так звана націоналізація землі, при якій держава на певний час дає хліборобам землю в межах трудової норми, залишаючи в своїх руках води, ліси та підземні багатства (шахти і т. и.).

Другі партії пропонують передати землю у власність місцевим органам самоврядування, які будуть розпреділяти її поміж селянством. Право на ліси, води і підземні багатства також належить цим органам. Це так звана муніципалізація землі, за якою обстоюють соціал-демократи.

Нарешті російська партія соціалістів-революціонерів гадає, що треба всю землю передати

селянським громадам, які й будуть її розпреділяти поміж хліборобами кожної громади „уравновительно“ через певний час в межах трудової і споживчої (потребительної) норми. Споживча норма, це таке число десятин землі, яке необхідне для родини, аби обробляючи її власною працею, вона змогла прохарчуватися на протязі цілого року. На Україні це буде приблизно 5 десятин для родини з чоловіка та жінки при малих дітях.

Всі ці системи мають кожна з окрема свої позитивні сторони, але пероводити земельну реформу на протязі цілої Росії по одній з них не можливо.

Націоналізація землі, наприклад, має перевагу перед іншими системами через те, що при ній земля буде розпреділена більш правильно і рівномірно поміж різними краями держави. Ми знаємо, що населення не однаково густо живе по губернях, а через те державі доведеться переселяти селян з одного місця в друге на вільні землі, а звичайно державний парламент краще з'уміє погодити протилежні інтереси населення багатих і бідних на землю країв.

Але для України ця система не зовсім придатна через те, що тоді ліси, води та підземні багатства належатимуть державному парламентові, а не нашому соймові.

З другого боку муніципалізація землі в чистій формі не зможе правильно і справедливо задовольнити потребу селянства в землі, бо кож-

ний орган самоврядування дбатиме найбільше про свої інтереси, про свою людність. Наприклад, в одному повіті чи губернії буде гарна земля, чи мало лісу та вугілля, що спричиниться до кращого економічного розвитку цього краю, а в другому місці населення буде жити значно гірше.

Нарешті соціалізація землі не придатна, наприклад, для України через те, що у нас таких передільних громад, як у Великоросії, дуже мало, а значить одночасно з земельною реформою довелося б їх усюди засновувати, тоді як ця земельна громада навіть у Великоросії за останні часи почала в значній мірі руйнуватись. Так, наприклад, на 17 міл. господарств в Європ. Росії в 1916 р. налічувалось 7 міл. хуторян, отрубників та індивідуальних власників і 10 міл. общинних господарств, з яких фактично уже до $3\frac{1}{2}$ міл. дворів теж є хуторянами, які ще тільки не зовсім порвали з своєю громадою.

Нарешті дуже важко переводити земельну реформу, коли самі громади будуть розподіляти землю поміж селянами. Земельна реформа зв'язана з переходом людности в великому числі на нові місця, і є великий сумнів, чи зможуть громади справедливо вирішити, кому їхати з села, а кому залишитись, скільки саме має виїхати і куди... А коли населення почне оселяватись на нових місцях, то чи забажає воно заводити там знову ту общину, яка часто гальмувала його старе господарство раніше.

Отже висловлюючись принципіально проти того, аби переводити земельну реформу по одній з цих систем в чистій формі, мусимо визнати, що комбінація їх зможе правильно і практично розв'язати земельне питання, як на Україні, так і по інших країнах Росії.

Через те можна висловитись за такий приблизно характер реформи: Всеросійське Установче Зібрання видає принципіальний закон про землю, але сама земельна реформа переводиться українським соймом відповідно місцевим умовам життя і особливостям землеволодіння. Загальнодержавний же парламент, залишаючись верховним контрольним органом що до переведення реформи і переселення, одначе не являється власником на землю, а передає це право автономним соймам. Цеб-то сойм України має бути верховним власником на землю, ліси, води та підземні багатства і переводить згмельну реформу через місцеві земства при допомозі земельних комітетів.

IV.

Коли таким шляхом піде земельна реформа, то вияснимо тепер, скільки землі має одержати трудова родина, кому і на яких умовах буде даватись земля.

Раніше я вже вказував, що в Європ. Росії налічується до 180 міл. дес. землі, придатної до хліборобства. Коли розподілити її поміж 17 міл. дворів, то на кожний припадає приблизно 10 дес. землі. А на Україні на $4\frac{1}{2}$ міл. дворів налічуємо

32 міл. дес. землі придатної до хліборобства себ-то по 7 десятин на родину. На одного чоловіка в Європ. Росії припадає 2,2 дес., а на Україні 1,4 дес. голящої землі.

Отже на Україні на кожне трудове господарство землі припадає менше, ніж взагалі в Росії, але не треба забувати, що на Україні земля значно краша, так що часто наші 5 десятин землі дають прибутку стільки, скільки у Великоросії 8—10 десят.

Крім того необхідно підкреслити, що як у у Великоросії, так і на Україні населення живе нерівномірно по губернях, а через це, коли візьмемо 10 дес. за пересічну трудову норму то, наприклад, у центральних хліборобських губерніях Великоросії земельного фонду бракує для 40 проц. населення, тоді як у поволжських губерніях знаходимо 50 проц. лишку. Очевидно населення великоруське і має туди переселятися з центру та інших бідних на землю місцевостей.

Що до України, то на Правобережжі та Лівобережжі при тій же нормі (10 дес. на родину) не достає землі для майже 50 проц. населення тоді як на степову Україну припадає лишку 60 проц.

На Правобережжі на одну душу населення припадає 1,3 дес. всієї землі (на двір 5 дес.), на Лівобережжі 1,5 дес. (на двір 6 дес.), а в степовій Україні 2,5 дес. (на двір 11 дес.). Отже наші селяне і будуть в першу чергу переселятися з півночі України на південь.

Але перед нами знову стає питання, кому саме доводиться переселятися. Вирішення цієї справи тісно зв'язане з тим, чи будемо ми відбирати всю землю у всіх власників, чи тільки у тих, у кого її є більше трудової норми, або коли власник не обробляє її власною працею.

Очевидно, що раз земельна реформа тісно зв'язана з економічним розвитком краю і має метою сприяти йому, то було б неправильно і нерозумно руйнувати ті селянські господарства, які вже мають інвентарь і добре налагожені взагалі на старих місцях. Раз ми маємо давати обробляти трудовому селянству в межах трудової норми, то немає ніякої рації відбирати землю у тих селян, які мають її не більше 10 дес. на родину. Коли родина дуже велика, то очевидно їй достанеться при розподіленні землі і 20—25 дес., а через те всі такі господарства треба не зачіпати аби тим самим не викликати поміж самим селянством великих внутрішніх сварок. Навіть господарства споживчої норми (5 дес. на родину на Україні) необхідно залишити непорушними, коли селяне по своїй волі не бажатимуть виїздити на нові місця, бо місцеві органи самоврядування і мають давати землю селянам в користування якраз в межах споживчої та трудової норми—себто не менше 5 дес. і не більше 10 дес. на саму маленьку трудову родину. Коли ж родина велика, то очевидно споживча і трудова норма має збільшуватися відповідно кількості родини (робочих рук та їдців). Що ж до безземельних та

малоземельних, то ці категорії селянства, і мають переселятися на нові господарства, бо вони нині або не мають зовсім ніякого господарства або дуже плохі. Звичайно, що на Україні наш сойм мусить допомогти їм влаштуватися на нових землях, повинен дати відповідну грошову позику, а місцеве земство повинно подбати, про інвентар і т. інше.

Але на початку усім безземельним та малоземельним селянам дуже важко буде завести власне господарство власними силами і на власні кошти, а допомогу від українського сойму чи місцевих самоврядувань в потрібному розміру також через брак грошей взагалі в державі не можна буде отримати негайно, а через те краще всього на деякий час цим селянам хліборобам оддати у користування частину тих економій, які нині є в руках дідичів.

В цих економіях селяне й тепер працюють, правда, за невелику плату; а коли вони перейдуть в руки місцевих земств, то плата буде значно збільшена, а крім того, селянам буде видаватися також частина прибутку грошима чи натурою. Решта прибутку піде на різні місцеві культурні потреби, на поліпшення шляхів та на різні земські підприємства. Земства повинні будуть дбати про розвій птахівництва, молочарства, скотарства, про розвій агрономичної освіти, про забезпечення селянства необхідними для кращого хліборобства машинами, плугами і т. и.

Нарешті необхідно залишати значну частину економії в руках місцевих земств, а також селянських товариств (по декілька на волость), і через те, що різкий перехід від досить високої культури хліборобської по панських економіях, де десятина землі давала за останні роки пересічно по 100 пудів збіжжя, до селянського господарства, при якому десятина давала пересічно тільки по 60 пудів, дуже шкодлино одбився б на економічному добробутові України, яка замість 1 мільярда 700 міл. пудів урожаю (800 міл. пуд. давали селянські господарства на 15 міл. дес. і 900 міл. пуд. панські на 10 міл. дес.) давала б можливо тільки 1 мільярд 400 міліон. пудів, поки обробка землі в селян не покращає.

Коли перевести це на гроші, то замість 1 мільярда 500 міл. карб. прибутку Україна щорічно мала б тільки 1200 міл. карб.—себ-то на 300 міліон. карб. менше, коли брати старі (1914 р.) ціни на хліб, і безперечно значно більше (коло 500 міліон.), коли взяти теперішні.

А піднести незабаром дрібне селянське господарство на належний ступінь дуже важко без широкої агрономичної освіти, без гарного інвентаря та в значному розмірі затраченого на обробку землі капіталу, як про це свідчить високорозвинене американське фермерське хазяйство, де для господарства в 15—20 дес. пересічно вкладається до 20 тисяч карб. Через те найкраще було б давати землю в користування під керівництвом досвідчених агрономів ріжним коопера-

тивним та іншим товариствам, яким легше здобути потрібний інвентарь, вільніше мати значний кредит, необхідний для штучного поліпшення хліборобства. Крім того, така форма хліборобства була б гарною школою для селянства, як перший етап для переходу до будучої соціалізації господарства.

Що до землі під спеціальними культурами (буряки для цукроварень, табак, сади, виноградники), то ці землі (3,5 проц.—7 міл. дес. на Україні) мають залишитися в руках місцевих самоврядувань, які будуть або здавати їх в аренду промисловцям або (під контролем сойму), збудувавши заводи та фабрики чи викупивши у них їхніх власників існуючі, будуть розвивати цю промисловість, так тісно звязану з хліборобством.

Не забудьмо, що ці галузі промисловости у нас дуже розвинуті і являються джерелом багатства краю, даючи також можливість селянам у вільний від обробки землі час збільшити свої невеликі достатки.

Теж саме доводиться сказати також про ліси, луги, води та нетри (підземні багатства). Український сойм, будучи верховним власником на них, через органи місцевого самоврядування віддає їх в аренду промисловцям або у користування селянам (луги, які дуже потрібні селянам для розвитку скотарства то що), або переводячи в життя ідею державного соціалізму, монополі-

зує ті чи інші галузі промисловости (наприклад, паливо і т. и.).

Кому ж давати польову землю на обробіток та на яких умовах? Через те, що на Україні землі таки мало, то всіх що хочуть її обробляти, задовольнити ніяк не можливо. Ми знаємо, що багато людей через несправедливе землеволодіння та через малий розвиток промисловости на Україні тікало з рідного краю до Сибіру та у інші країни, тоді як друга частина селян, правда не дуже велика, йшла у місто на всякі посади, фабрики та заводи.

Отже, як би дати однакове право на користування землею всім, то на Україні кожному охочому обробляти землю довелося б уже не 7 дес. на родину пересічно (як мати на увазі тільки сільське населення, якого на Україні нині налічується коло 35 мільонів), а значно менше.

Через те у першу чергу необхідно задовольнити тих селян, які нині землю обробляють і тільки з того і живуть. А коли б після цього знайшлася вільна земля, то тоді можна давати її у користування і тим селянам, що працюють нині не коло землі.

Землекористування має бути довічне (до смерти) або довгосрочне (років на 10—20) без плати, бо тільки тоді кожний хлібороб буде дбати про кращу обробку землі, знаючи що він ще довгий час має землю за собою. Коли термін аренди кінчається, то перше право на користування землею знову належить тому ж селянину,

який землею користувався, звичайно за його згодою. Кожний хлібороб має право також передати свою землю в користування своїм дітям або кому іншому за згодою органів місцевого самоврядування. Але скількисть землі завжди мусить залежати від числа робочих рук та дців родини, відповідно до того зменшуючись чи збільшуючись.

Крім того треба зазначити, що земля не однакова буває по своїй якості, а через те на таку землю, яка дає більше прибутку, зважаючи на те, що вона або лежить десь близько коло міста чи залізниці, має накладатися окремий податок, аби конфіскувати ренту—себ-то прибуток, який не залежить від праці людини та капіталу, вкладеного в господарство. Але з другого боку кожному селянинові повертається капітал, вкладений в землю, коли хлібороб перестає користуватися тою землею, на поліпшення якої він витратив певні гроші.

Умовою для користування має бути не тільки те, щоб земля оброблялася власною працею, а також аби оброблялася земля і по можливості найкраще. Коли хлібороб не буде дбати про своє господарство, то у нього землю мають право відібрати.

Коли таким шляхом буде переведена земельна реформа, то на деякий час трудове селянство буде забезпечено землею і заживе можливо значно краще і вільніше. Особливо це буде тоді, коли хліборобство буде доведено до того

ступіня, який уже і нині маємо по інших культурних країнах, де десятина землі дає до 200—250 пудів збіжжя. При таких умовах хліборобства скількість десятин для споживчої та трудової норми може і зменшитись, так що працюючи коло землі українське селянство тоді було б досить добре забезпечено що до свого економічного добробуту.

Але не треба забувати, що обшар землі залишається і нині таким самим, як було, наприклад, і 50 років назад, тоді як населення все збільшується. Отже коли зараз потреба українського селянства що до землі ще до певної міри і буде задоволена, то через 20—50 років на одну родину припаде вже не 7 дес., а 5—3, а може і того менше. Звичайно, що з такої кількості землі дуже важко буде прожити цілій родині. Пригадаємо собі, наприклад, що під час увільнення селян від кріпацтва на кожний двір пересічно теж було досталося по 5 десятин на Україні. А хто може сказати, що селянство жило дуже гарно років 30—40 назад.

Правда, що коли українському селянству бракуватиме землі в рідному краї, то воно матиме право переселитися, наприклад, до Сибіру, де є ще чимало вільних земель. Але треба мати на увазі, що туди мають виїздити на вільні землі не тільки селяне українці, а й хлібороби з цілої Росії, так що тих придатних до хліборобства участків, які там заготовлені, для всіх скоро не стане. З другого боку коло тої землі ще треба

довгенько попрацювати, аби вона почала гарно родити. Звичайно, що коли буде викорчований ліс та осушені болота, а також орошені деякі непридатні до хліборобства землі, то земельний фонд, як у Сибіру, так і на Україні, значно збільшиться. Але це не скоро може бути.

Отже єдиний вихід для трудящого люду на Україні—це розвиток промисловості, яка дасть йому спроможність при невеликому робочому дні (не більше 8 годин) та при добрій зарібній платі можливо навіть краще жити, ніж працюючи коло землі. Наш край дуже придатний до розвою всяких галузів промисловості, маючи багато підземних багатств, та прилягаючи до Чорного моря, що дає можливість для широкого обміну нашої продукції з сусідніми народами та навіть далекими від нас державами.

Не можна вважати нормальним таке становище, коли майже 80 проц. усього населення України (і більше 90 проц. українського люду) працює коло землі, тоді, як у Англії тільки 20 проц., а в Германії до 30 проц. живе з сільського господарства, а решта населення працює на фабриках, заводах та в різних торговельних, транспортних та всяких інших підприємствах.

По всіх державах, де розвинена промисловість, народ стає культурнішим і заможнішим, він краще порядкує своїм господарством і взагалі ліпше живе, ніж у тих країнах, де промисловість майже не розвинена. В Германії 50 років назад коло землі працювало 60 проц. населення, а нині

уже в два рази менше. Але зате не можна й рівнати те, що було тоді, з тим як піднялася за таких умов культура поміж німцями, а також економічний добробут народу. Коли і на Україні так буйно розвинеться промисловість, як по інших державах промислових, то тоді коло землі працюватиме не 80 проц. населення, а найбільше 50 проц. Таким чином трудового селянства значно зменшиться, на кожну родину достанеться більше землі, і селянство, ставши заможнішим, заживе кращим культурним життям. А 30 проц. нинішніх хліборобів на фабриках, заводах та різних посадах знайдуть собі гарний зарібок, аби теж у нових умовах життя та праці стати більш заможними і культурними громадянами України.

А далі в майбутньому можливо здійсниться мрія трудящого люду всього світу і буде скасована власність не тільки на землю, а також на всі знаряддя продукції (фабрики, заводи, капітали і всякі інші підприємства), щоб таким чином замість сучасного шкідливого ладу встановити новий соціалістичний лад, при якому всі люде будуть вільними, рівними, освіченими та по-можливості однаково щасливими.

Нарешті дозволю собі ще коротко зупинитися на деяких тимчасових заходах що до земельної реформи.

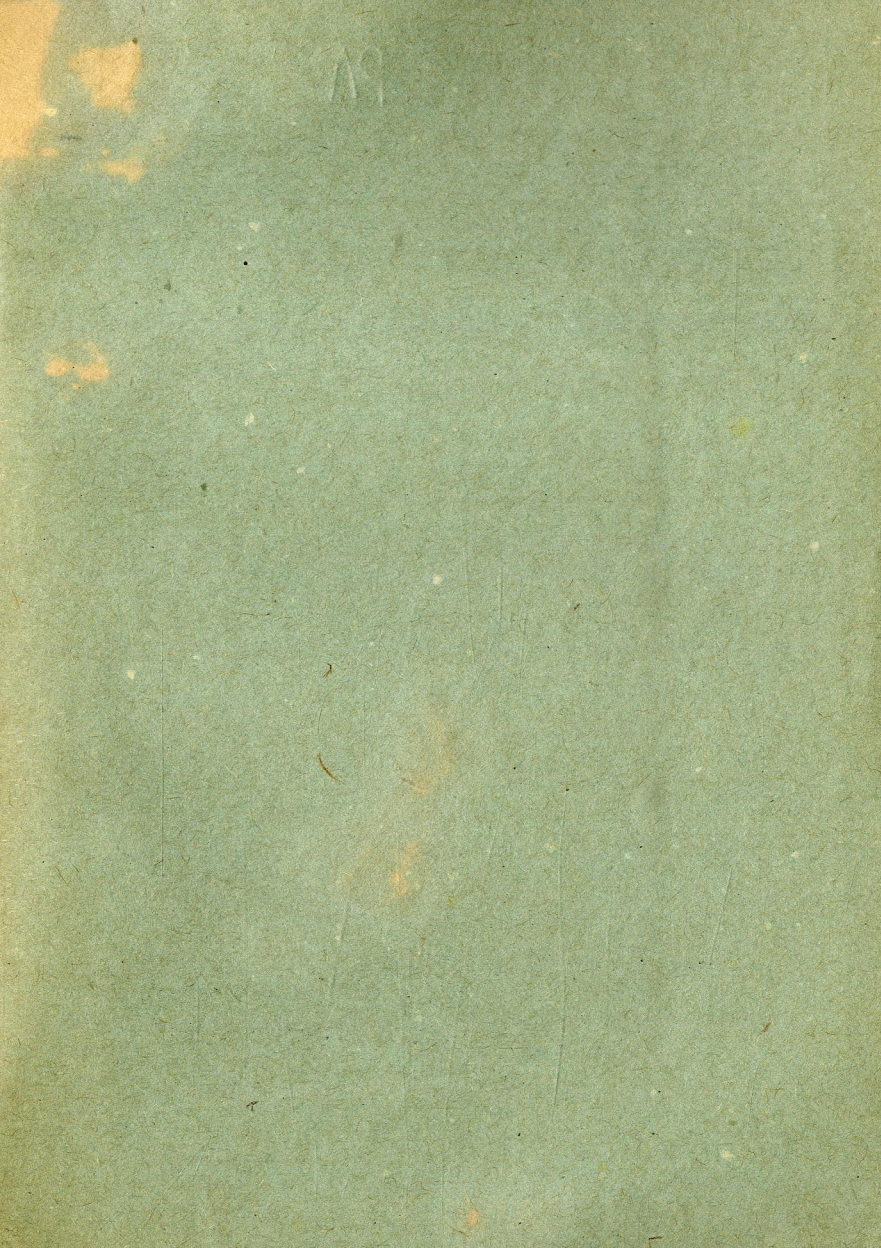
Як відомо, тимчасовий уряд уже заборонив всякі операції що до купівлі та продажі землі, а майже одночасно з цим через земельні та продовольчі комітети дає можливість селянству уже

тепер користуватися тимчасово землею на справедливих для селянства та нинішніх власників умовах.

Місцеві комітети уже з осені цього року мають встановити, яку саме частину землі будуть обробляти пани власники, а яку селяне, яку частину інвентаря залишити для діди́ча, а яку ревізувати для розподілення поміж селянством, які гроші необхідно заплатити власникові за користування його землею, і скільки мусить власник платити селянам за працю, коли вони працюють для його господарства.

Отже всі заклики максималістів чи анархістів, які пропонують негайно захоплювати всю землю, будучи шкідливими для самої земельної реформи, разом з тим не мають ніякого практичного значіння, раз селяне мають можливість уже з осені цього року користуватися великою частиною землі приватних власників, а тим більше, що сама земельна реформа має незабаром бути вирішена у Всеросійському Установчому Зібранні для всієї Росії та в Установчому Українському Соймі для України.

М. Кушнір.

0,96
(1986)

РА

3189^у

42773
Видання Центр. Ком. У. П. С.-Ф. ч. II.

Видання Центр. Коміт. У. П. С.-Ф.

Ч. I.

Програма української партії соціалістів-федералі-
стів.—Ціна 25 коп.

М. КУШНІР.

Земельна справа на Україні.

Ціна 30 к.

Склад видань партії:

Київ, Володимирська ул. д. № 42. Центральне
бюро Української Партії Соціалістів-Феде-
ралістів.

Хачу
Ск. 1917

1917.

Друкарня Акц. Т-ва «Петро Барський» у Києві.